

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, VELJAČA 1954. GODIŠTE II.

TVORBA IMENA STANOVNIKA OD IMENA NASELJA I OBLASTI

Petar Skok

Sufiksi, koji služe u hrvatskosrpskom jeziku za pravljenje etnika, mnogo su raznovrsniji nego u bilo kojem romanskom ili germanskom jeziku. Dok u romanskim jezicima tu službu vrše latinski pridjevski sufiksi *-ānus*, *-īnus* i *-ensis* (pored još po kojeg drugog romanskog i neromanskog podrijetla), a u njemačkom, da spomenemo samo jedan između germanskih jezika, vrši tu službu sufiks *-er* za maskulina, a *-erin* za feminina, nalazimo kod nas oko dvadeset sufikslnih tipova za takve izvedenice.

To bogatstvo dolazi odatle, što se opažaju izvjesne tendencije: 1. da se istoznačni sufiksi kombiniraju u novu sufikslnu formaciju, 2. da se elementi iz maskulina prenose i u femininum, 3. da se upotrebljavaju i strani sufiksi, i 4. da izvjesni sufiksi ne mogu vršiti mocije, t. j. ne mogu izražavati odnose muškoga prema ženskom rodu.

Uzmimo kao prvi tip sufiks za maskulina *-ec*, a za feminina *-ka* ili *-ica*. Ne da se postaviti pravilo za femininum, kada služi *-ka*, a kada *-ica*. Može se utvrditi samo tendenciju, da prevladava sufiks *-ka*. Isto tako ne da se postaviti pravilo, kada se upotrebljava samo taj tip za izražavanje mocije. Može se kazati jedino to, da prevladava kod pravljenja etnika od zemalja i riječnih oblasti, manje kod imena gradova. Primjeri za *-ec*, *-ka*: Bánovac, Bánovka, Búnjovac Búnjévka, Bosánac Bòsánka, Hèrcegovac Hèrcegòvka, Crnògorac Crnògòrka, Slavónac Slàvònka, Slovénac Slòvènka, Pòdravac Pòdràvka, Pòsavac Pòsàvka, Međimorec-Međumúrac Međumúrka, Zàgorac Zàgòrka, Podunàvac Podùnàvka, Làstovac Làstòvka, od otoka Lastovo. Od imena

gradova imamo: Trebinjac Trëbinjka, Mostárac Mòstárka, Smèderevac Smèderëvka, pored Smederëvac Smedërëvka, Prìštevác Prìštëvka od Prìština.

Za tip -ьс m. prema f. -ica ima samo nekoliko primjera od imena zemalja, nijedan od imena gradova. Primjeri: Nijëmac Njëmica, Šokác Šókica, Srijëmac Srëmica pored Srijëmka i Srëmkinja.

U poseban tip idu etnika, gdje maskulinum nema nikakva našeg nastavka. U toj grupi razlikujemo tri varijante. Femininum na -ica, -ka i udružen sufiks -kinja, koji je nastao udruženjem od -ka i stesl. -yni. Primjeri za -ica: Hrvát Hrvática, Mádžár ili Mádár: Madžàrica ili Mađàrica, za -ka Taliján Talijánka, ali se govori i Talijánac Talijánka. Za -kinja imamo dva slučaja: 1. Ime se svršava na slavenski suglasnik: Čëh Čëškinja, Rüs Rüskinja; 2. Ime se svršava na talijanski nastavak -ë <tal. ese: Ènglëz Èngleskinja, Kìnëz Kìneskinja, Holándëz Holándëskinja. Ovamo ide i Fràncüz = Fràncëz: Fràncuskinja ili Frànceskinja.

Poseban su tip etnika stvorena pomoću talijanske osnove na -ino -ano. Tu prevladava mocija -ac -ka. Primjeri: Dalmatínac Dalmátinka, Amerikánac Amerikánka. Prema ovom tipu govore se Austrijánac Austrijánka, Japánac Japánka, Javánac Jávánka. Iste se mocije drže i etnika, gdje je -ac/-ka udružen sa -janin: Pirocánac Pirócánka od Pirot (NR Srbija), Skopljánac Skopljánka¹, Krašícánac Krašícánka od Krášíc (NR Hrvatska). Ovako i Jaskánac Jaskánka od Jastrebarsko (Hrv.).

Zaseban tip čine maskulina sa sufiksom -in, koji u pluralu iščezava. Femininum tvore sa složenim sufiksom -kinja. Primjeri: Sřbin Sřpkinja, Bùgarin Bùgàrkinja, Tùrçin Tùrkinja. Ovamo bi išao i stariji naziv Grçin (13. st., danas Gřk), Gřkinja. Jedino bi iznimke bile Àrapin Àrapka pored Àrapkinja i Čincarin Čincárka, ali bi se moglo reći i Čincàrkinja. Ovamo je nekada išao i Arbanasìn, danas Arbànas, Arbànaska i Arbànaskinja. Prema turskom nazivu Arnaut govori se Arnàutin, Arnàutka ili Arnàutkinja.

Ako se maskulinum svršuje sufiksima -jak, -ak, feminina su različita: Bòšnjak Bòšnjàkinja = Bòšnjàkuša, Skòpljak Skòpljàkinja od Skoplje. U tom se primjeru vidi prijenos sufiksa iz m. i u osnovu femininuma. Isto vrijedi i za Pòljak Poljàkinja prema poljskom Polka, Slòvák Slovàkinja prema slovačkom Slovenka, Šiják Šijàkinja.

Za etnikum od Dragànici govore žumberački čakavci Draganišćák, Draganišćánka, a u Krašiću (kajkavski) Draganićánac, Draganićánka. Draganišćák je stvoreno od pridjeva dragànički.

Dosta su zamršene varijante stvorene sufiksom -janin. U dubrovačkom govoru, kao i kod čakavaca na otocima, -janin služi samo za tvorenje maskulina, a za femininum -ka, i to ne samo kod toponima, nego i kod apelativa. Dubrovački primjer građanin gràjka (mjesto gràđánka)² glasi jednako

¹ Akcenat iz Janjeva. Književni bi bio Skòpljánka.

² Ovako i na Hvaru Starograjka (Hraste).

kao Lõpuđanin Lõpujka ili Lõpućka³, Sõčanin Sàlaćka, Grũđanin Grũćka od Grũđa, Konàvljanin Konàvõka.

Tako je na otocima Hvárarin Hvárka (17. st.) pored današnjeg Hvárkinja.

U današnjem govoru međutim prevladava tendencija prijenosa -jan(in) i u femininum: Beògrađanin Beògrađanka, Lićanin Lićanka, Amèrićanin Amèrićanka, Zàdrarin Zàdrànka.

Femininum na -ica prema -janin u maskulinumu rijedak je. Imam primjer iz čakavskog govora u Kastvu: Grõmišćan, „čovjek iz Grõmišćine, Grobničkog polja“, prema f. Grõmišćica, „žena odatle“.

Kako tip -be/-ka služi u istoj funkciji, veže se od najstarijih vremena sa -janin u -ćanin: Dùbrõvćanin prema Dùbrõvka ili Dùbrõvkinja. Danas se govori samo Zàgrepćanin prema Zàgrepćanka, premda je kanonik Iveković (B-I, II, 774) još u djetinjstvu čuo, a tako je pisao i Belostenec, Zàgrebec m. prema f. Zàgrēpka.

Grõmišćan, Draganišćak, k tome još u Jurkovu selu Prēkrišćan prema Prēkrišćanka, od Prekrižje, pokazuju, da se -janin/-jak dodaju na pridjevsku osnovu od toponima. Taj slučaj također bogati varijacije.

Isto tako nastaje nova varijacija, ako se odbaci sufiks od imena zemlje ili grada. Primjeri za odbacivanje kolektivnog sufiksa -je: Međumúrac, Zàgorac, za -ina: Hèrcegovac, Põdravac, Põsavac; za -ik: Tràvljanin⁴ od Tràvnik. Osnova se može i raširiti sa -ov/-ev: Bánovac od Banija, Prīštevaca od Prīština. Tu su najprije odbačeni sufiksi -ija i -ina. U Niševljanin (Belić, Prāvopis 307) m. prema f. Niševljanka (L. K. Lazarević) pored Niševćanin (Belić) i Niševac (prezime) do raširenja je došlo prema Niševka f. i prema pridjevu niševski, koji je stariji od Vukova niški⁵. Uspor. ARj. VIII, 191 i sl.

Dva su posuđena sufiksa u toj funkciji. Kod njih je obična turska postpozicija -li, koja služi kao odgovor na tursko pitanje: Nereli sin? „Odakle si?“ Odgovor glasi: Sarajli, Nišli, Bešli i t. d., što znači „iz Sarajeva, iz Niša, iz Beča“. Odatle nastadoše naša etnika za maskulina: Sarájlija, Níšlija, Bèčlija. Sarajli, Nišli i Bešli su za našu jezičnu svijest prilozni, koji su poimeničeni u našem jeziku dodavanjem sloga -ja, da bi se mogli deklinirati prema shemi naših maskulina na -a. Značajno je, da femininum od Sarájlija glasi samo Sàrājka, od Bèčlija Bèčanka pored Bèčlika (Belić, o. c., 136).

Drugi posuđeni sufiks stari je -ar od latinskoga -arius. Mocija se pravi sa -ka u femininu. Primjeri: Prījekar m., „stanovnik dijela Dubrovnika“, prema f. Prījekārka, Pūntar (od Pūnat, gen. Punta, od pons, pontis „most“), Pūntārka.

³ To je Vukov akcenat. Domaći je Tràvljanin.

⁴ ARj. VI, 155. ć = đ je iz maskulina Lõpuđanin. Isto vrijedi i za Grućka.

⁵ Razlog tome raširenju treba tražiti u nastojanju jezične svijesti, da bude jasnije istaknuta osnova u pridjevskoj izvedenici. U niški ne zna se pravo, što je osnova: nič, nic, nik, nih ili nis ili niš.

I taj se sufiks spaja sa *-janin* u *-aranin*. Primjeri: Leščáranin, „stanovnik sela Liješće u Lici“, prema Leščárka⁶, Sinčáranin, „stanovnik sela Sínac, gen. Sínce u Lici“, Sinčárka⁷.

Zaseban je problem, kako se prema tim brojnim varijantama za etnika odnose pridjevi ili kтетика. Taj problem ostavljam za idući člančić.

Ovajput smo konstatirali samo stanje u današnjem pisanom i saobraćajnom jeziku. Tome smo dodali nešto opažanja iz naših dijalekata.

Da bi se te pojave mogle posve razumjeti, trebalo bi ih ispitivati u historijskom pravcu. Već sam učinio nekoliko pokušaja, ispitujući toponime Mitrovica, Dubrovnik, Brčko i Osojnik⁸. Mislim, da sam u ta četiri slučaja dokazao, da se radi o mijenjanju sufiksa u toku vremena. Te su se pojave mogle vidjeti i kod ispitivanja Porfirogenetove toponomastike⁹.

Takav problem međutim ne ulazi u okvir časopisa, kakav je *Jezik*. Za nj se postavlja problem, kakvo gledište da zauzme prema njima onaj, koji se bavi kulturom jezika, koji čisti jezik od raznih nakarada.

Iz onoga, što sam rekao gore, jasno izlazi, da nema govora o kakvom generalnom pravilu pri tvorenju naših etnika. Tu, prema tome, čistiocu jezika ne preostaje drugo nego oslušivati narodni govor i tendenciju pri građenju, t. j. odlučiti se za onaj oblik, koji govori i upotrebljava u većini narod ili njegovi dobri pisci. Prema tome on ne će stvarati nova etnika, kao Jastrebarščanin od Jastrebarsko, Svetojanjanin od Sveta Jana, Prištinaac ili Prištinjanin od Priština i t. d., kad narod tako ne govori, nego će uzeti Jaskánac, Svetojánac, Prištevaca, kako narod uistinu govori.

Da bi se moglo ispravno postupati u ovim pitanjima, morali bismo imati dobar rječnik imena naseljenih mjesta, u kojem bi po leksikološkim principima bila zabilježena ne samo sama imena mjesta, nego i njihovi derivati, etnika, pridjevi (kтетика) i hipokoristici, jer se kadikad nalaze i interesantni hipokoristici, riječi od milja razne afektivne vrijednosti, kao Bóšnja od Bòšnjak, Héro od Hércegovac, Zvórcó od Zvorníčanin (od Zvórník), Fóčo od Fòčanin (od Fòča); uspor. Fòčo Fòčanine, najgori čovječe; Žúmbre od Žúंबरčanin, Zádro (prezime) od Zádranin i t. d.

Dijalektološka ispitivanja iznijet će na vidjelo pored gornjih tipova još pokoju varijantu, kao *-janin*, *-janica*: Sújčan, Sújčanica¹⁰, „stanovnik ili stanovnica otoka Suska u kvarnerskom otočju“.

⁶ Domaći akcenat. Književno bi bilo Leščárka.

⁷ Domaći akcenat. Književno bi bilo Sinčárka.

⁸ Uspor. Pitanja savremenog jezika, Sarajeno, IV, 195 i sl. Od Brčko etnikum je Břčanin, Břčánka prema Brka, kako se mjesto prije zvalo.

⁹ Uspor. moju studiju u Zeitschrift für Ortsnamenforschung IV, 233 i sl.

¹⁰ Prema saopćenju članova dijalektološke komisije, koja je ispitivala čakavštinu otoka Suska. Književni bi oblik bio Súsčanin, Súsčanica.

ZNAČENJE RIJEČI POSJEK U DUBROVAČKIM POSLOVICAMA

Stjepan Ivšić

Riječ *pòsjek* u Vukovu Rječniku ima samo jedno značenje: zimina, t. j. svinjče ili goveče, što se zakolje za zimu. U Broz-Ivekovićevu Rječniku riječi *pòsjek* daje se pod 1. značenje kao u Vuka, a onda čitamo: »2. Tko melje u posjek, kruh mu hrsta. D. posl. (t. j. Daničićovo izdanje »Dubrovačkih poslovice«). 130. Zasut' u-posjek. 156. *posjek*, valja da je krupno mlivo. XV.« Značenje »krupno mlivo« preuzeo je, kako se vidi, Iveković od Daničića, a prema Ivekoviću su i Ristić i Kangrga unijeli u »Rečnik srpskohrv. i nemačkog jezika« pod 1. Vukovo značenje »zimina«, a pod 2. su stavili »(krupno mlevenje) Schrotten *n*; Grobgemahlte(s) *n*«. U zagrebačkom ARj. uz riječ *pòsjek* čitamo pod e) ovo: »krupno mlivo; kao da je to u primjeru: Tko melje u posjek, kruh mu hrsta. Poslov. Danič.«

Da *pòsjek* ne znači »krupno mlivo«, to će se vidjeti iz ovoga članka. A što se Daničić, ni poslije njega Iveković ni Maretić nijesu dosjetili pravome značenju te riječi u spomenutoj dubrovačkoj poslovice, to je zato, što im nije bio поблиže poznat posao oko mljevenja. Ja ga poznajem još iz djetinjstva, pa tako mogu dati i pravo značenje dubrovačke poslovice.

Mlinski (vodenični) kameni ne smiju biti glatki na onoj strani, kojom melju zrno, pa se zato, čim se donekle izglađe, osobitim čakancem, koji se u Vukovu Rječniku zove *sječivica* (ili *klépac* u Otočcu, *đškřt*, f. u Crnoj Gori), posijecaju ili pobijaju. To se razabira i iz Vukova Rječnika, u kojem se kod *pòsjeći* čita i: »3. vodenicu, die Mühlsteine aufklopfen, exacuo«, kod *pòbiti*: »4. (u Bačkoj) kamen vodenični, vide posjeći 3 vodenicu«, kod *pobijati*: »2. kamen vodenični, den Mühlstein aufschlagen«, kod *sječivica* »ono gvožđe što se njim siječe vodenica, der Meissel zum Behauen des Mühlsteines, scalprum« i kod *đškřt*, f. »(u C. g.) čim se posijeca kamen vodenični«. Evo, kako se u opisu Poljica u Dalmaciji kazuje o poslu oko mlinskoga kamena: »Da se brašno ne pridavi, valja da je mlin, t. j. mlinski kamen oštar, zato se često podsica sičivicom. Izvali se, nasloni i dobro nasicka donji i gornji, očisti se od stinčica okresina i opet namisti« (v. Zbor. za nar. živ. IX, 73). Ako se mlinski kamen, kad se pobije ili posiječe, ne očisti (omētē) dobro, onda sitne okresine dospiju u prvo mlivo, pa će, razumije se, i kruh, koji je zamiješen od takvoga brašna »hrstati« (t. j. hruskati) pod zubima. Da se to ne bi dogodilo, mlinar na novo posječen kamen pusti najprije zrno, koje se krupnije samelje za stočnu hranu (za posije), ili prvo mlivo odluči od ostaloga, ako ne će da napakosti pome-ljaru. Sve se to potvrđuje i onim, što o mljevenju kazuje F. Hefele u svojoj knjižici »Naši domaći obrti« (1896).¹